

О. Є. Музичко,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Щепкіна, 12, м. Одеса, 65082, Україна

ОДЕСЬКІ БІБЛІОГРАФІЧНІ ТОВАРИСТВА В НАУКОВОМУ ТА ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.

На основі численних джерел, частково ще не запроваджених до наукового обігу, досліджено функціонування в Одесі з 1911 по 1930 рр. двох бібліографічних товариств: Одеського бібліографічного при Новоросійському університеті та Українського бібліографічного. Головну увагу приділено внеску цих товариств у розвиток історичних досліджень, простежено спадкоємність в їхній діяльності.

Ключові слова: бібліографічні товариства, Одеса, Новоросійський університет.

Російсько-імперські та радянські наукові і громадські товариства викликають усталений інтерес в історіографії. Є підстави розглядати ці товариства як осередки громадянського суспільства, громадянської ідентичності, адже навіть найбільш наукові за завданнями та структурою з них захоплювали в орбіту своєї діяльності не лише науковців, але й решту населення, поєднували наукові завдання з громадянським служінням. Збільшення чисельності всіх типів товариств на території пізньої Російської імперії та раннього етапу існування СРСР відображало зростання громадянської ідентичності, але з іншого боку — стимулювало розвиток цього явища.

З метою поглибленого вивчення внеску Південної України у загальнонауковий та суспільний процес у цій публікації досліджено історію двох важливих осередків гуманітаристики в Одесі у 1910-1920-х рр.: Одеського бібліографічного товариства при Новоросійському університеті (ОБТ) та Українського бібліографічного товариства в Одесі (УБТ). Історія цих товариств вивчена досить фрагментарно, особливо порівняно з Одеським товариством історії та старожитностей (ОТІС)¹. Більше зроблено для вивчення біографій провідних членів ОБТ та УБТ, але їх діяльність у товариствах розчинена у загальному контексті їхнього життя².

Виникнення ОБТ було зумовлено загальним піднесенням наукової бібліографії в Російській імперії на початку ХХ ст. (функціонування “Московского Библиографического кружка”, а згодом “Русского библиографического общества при Московском Университете”, діяльність С. Венгерова та ін.), прагненням науковців до міждисциплінарної інтеграції, накопиченням наукового потенціалу одеськими науковцями (досвід діяльності в Одесі низки наукових та громадських товариств, виховання місцевих кадрів в стінах Новоросійського університету (НУ) та Одеських вищих жі-

ночих курсів (ОВЖК)), зростанням інтересу одеського істеблішменту до наукових студій.

Заснування товариства було передусім заслугою низки викладачів НУ та співробітників його бібліотеки. Процес виникнення товариства розтягнувся з кінця 1906 р. до травня 1911 р. Вперше ідею заснування товариства у формі бібліографічного гуртка при НУ висловив бібліотекар бібліотеки НУ Петро Степанович Шестериков. На початку 1907 р. сформувалась ініціативна група (комітет), до якої увійшли професори історико-філологічного факультету НУ мовознавець В. Істрін, історик церкви О. Доброклонський, історик західноєвропейської культури І. Іванов та приват-доценти: історик західноєвропейської літератури В. Лазурський, славіст М. Попруженко та бібліотекарі І. Дусинський та П. Шестериков. Восени 1907 р. і першу роль в комітеті відігравав ординарний професор кафедри руської історії І. Линниченко. Ініціативна група збільшилась за рахунок низки викладачів НУ, правознавців та філологів, затверджено назву, перший варіант статуту товариства. Впродовж 1908 — початку 1911 рр. з Міністерством народної освіти було узгоджено остаточний варіант статуту ОБТ³. Остаточо цей статут Міністерство народної освіти затвердило 5 березня 1911 р. Цю дату прийнято вважати датою заснування ОБТ. У справі заснування ОБТ загалом взяла участь 21 особа, з них 18 викладачів НУ та 3 бібліотекаря. На першому засіданні засновників у квітні 1911 р. головою та секретарем ОБТ були обрані І. Линниченко та В. Лазурський. Головним керівним органом ОБТ була визначена Рада у складі голови, секретаря, скарбничого, бібліотекаря та трьох членів.

Оприлюднені документи не передають хитросплетінь під час створення товариства. Цей процес ускладнювався гострою ідеологічною та особистою боротьбою між ліберальною та переважаючою право-консервативною професурою НУ. І. Линниченко належав у той час до ліберальної групи. Він відверто підтримував у 1905-1908 рр. опальних професорів І. Занчевського, В. Косинського, Є. Васьковського, С. Ярошенка та єдиний прямо дорікав ректору С. Левашову у нетактовній та незаконній поведінці щодо них⁴. Як наслідок, протягом січня-травня 1908 р. заява І. Линниченка до Ради щодо розгляду статуту ОБТ відкладалась тричі простою більшістю голосів без обґрунтування причин. Лише в жовтні Рада зрештою поступилася наполегливому історичу і прийняла рішення піклуватися перед міністром освіти про затвердження статуту нового товариства⁵.

Перше загальне засідання ОБТ відбулося 14 травня 1911 р. За даними В. Лазурського, до кінця 1910-х рр. відбулося 168 засідань⁶. На початок 1916 р. кількість членів ОБТ перевищила 500 осіб. Хоча у листах до колег, І. Линниченко “козиряв” багаточисельністю ОБТ, згодом йому навіть довелося вимагати обмеження прийняття нових членів, але безуспішно. Як показала практика, побоювання голови не були безпідставними. Про це найпромовістіше свідчить епізод 1915 р. “Библиографические известия” надрукували замітку, у якій звинуватили члена ОБТ І. Іванова в махінаціях з виданням у Петрограді бібліографічного журналу. В. Лазурському довелося виправдовуватись, що підрядчик на побудові трамваю (!) І. Іванов

дійсно був прийнятий у члени ОБТ у 1912 р. через заявлений ним інтерес до бібліографії, але згодом виключений за бездіяльність⁷. Заочно та без будь-якої перевірки у члени ОБТ було обрано відомого історика та бібліографа Л. Мацеевича, але на час обрання він перебував у... психіатричній лікарні⁸. Ця хаотичність у справі обрання членів не приховалась від спостерігачів. Так, журналіст “Одесского листка” зауважував, що товариство не процвітає, адже “не слишком любят книгу в Одессе. Или вернее любят звание нежели коллектив, в котором выступают членами”⁹.

Члени ОБТ поділялись на членів-засновників, почесних, дійсних та членів-співпрацівників. До складу членів-засновників та дійсних членів увійшла майже вся наукова еліта Одеси. Головне ядро склали викладачі та “аспіранти” НУ та ОВЖК. Деякі автори намагались утвердити в ролі натхненника, засновника та ключової постаті ОБТ відомого бібліографа Л. Чижикова, не в останню чергу завдяки його “почервонінню” у 1917-1920 рр.¹⁰ Зовсім не відповідає джерелам спроба О. Нагірняка зобразити “найдіяльнішим членом і організатором ОБТ” та ініціатором українознавчих студій ОБТ М. Комарова. На той час вже сильно хворий діяч не виголосив на засіданнях ОБТ жодної доповіді, не фігурував у жодному проекті¹¹.

Весь комплекс наявних документів неоднозначно засвідчує, що цю роль треба відвести вже згаданому професору І. Линниченку. Справа не лише у його статусі беззмінного голови (в історії непоодинокими були випадки формалізму), але й численних свідченнях про провідну роль професора, що містяться на сторінках “Известий” ОБТ. Вже після смерті І. Линниченка його провідний статус визнавали деякі сучасники. У некролозі своєму вчителю у 1926 р. А. Флоровський підкреслював, що створення ОБТ було “увенчанием научно-организационной деятельности И. Линниченко, в работе и изданиях которого отражались разнообразные интересы и труды многих друзей и учеников ученого”. Називаючи професора “пламенным другом книги”, А. Флоровський продовжував, що “именно в обстановке его богатой библиотеки (свыше 15 тыс. томов) развивалось его живое общение с учениками и друзьями, в этой обстановке рождались научные запросы для очередных докладов в ОБО для ученых статей и живых бесед”¹². Подібним чином сприймав ОБТ і сам І. Линниченко, називаючи його у листі до академіка О. Веселовського “мое”¹³. Авторитет І. Линниченку у галузі бібліографії додало його обрання 13 квітня 1912 р. почесним членом “Русского библиографического общества” в Санкт-Петербурзі. Маючи солідний капітал, І. Линниченко фактично самотужки забезпечував видавничу діяльність ОБТ. Іноді засідання Ради ОБТ та деякі засідання відбувались у великій квартирі професора на Єлизаветинській.

На другому місці, не лише за адміністративною, але й фактичною ієрархією, треба поставити секретаря ОБТ В. Лазурського. Подібно до А. Флоровського, він розглядав виникнення ОБТ як прямий результат та продовження діяльності І. Линниченка, але додавав до цього і свою певну заслугу: “Линниченко был видным и серьезным специалистом по русской и украинской истории, создавшим школу своих учеников при университете [зазначимо, що ця думка є ще одним раннім свідченням про існування

школи І. Линниченка. — О. М.]. Еще на женских курсах мы с Линниченко собрали вокруг себя в литературном кружке любительниц историко-литературной работы. Теперь вся эта молодежь пошла за нами в ОБО”¹⁴.

У 1916 р. І. Линниченко зазначав, що “я вважаюся редактором Известий ОБО, но дело ведет Лазурский, а я только иногда даю или не даю санкцию отдельным статьям да подбираю сотрудников”¹⁵. Велику кількість сторінок “Известий ОБО” займали літературознавчі рецензії В. Лазурського. Листування між головою та секретарем присвячено передусім організаційним аспектам діяльності ОБТ. В. Лазурський згадував, що “мне нравилось такое общение с людьми, заинтересованными наукой и искусством. От ОБО протягивались прочные нити в разные стороны. Я любил библиографию, не тяготился ее скучной, мелочной стороной, требующей большой аккуратности, и из меня мог выработаться хороший библиограф и рецензент”¹⁶.

Серед елітарної, наукової частини ОБТ, до 70% доповідей на засіданнях ОБТ зробили І. Линниченко та В. Лазурський. Лише по декілька доповідей зробили географ Г. Танфільєв, історик літератури П. Потапов, правознавець К. Кузнецов, мовознавець Б. Ляпунов. Серед молоді особливою активністю виділялась група учнів І. Линниченка (його “наукова школа”), П. Клепацький, М. Слабченко, Є. Загорівський, А. Флоровський, С. Аваліані, Д. Атлас, Д. Блюменфельд та ін. З них А. Флоровський та С. Аваліані входили до Ради ОБТ, а Д. Атлас певний час завідувала його бібліотекою. Власне, ці особи найбільш послідовно дотримувались настанови І. Линниченка щодо “атестації” рецензованих праць на науковість, а не подання простого бібліографічного опису. Наприклад, С. Аваліані в одній з рецензій наголошував, що автор наводить багато фактів, “скользит по поверхности, не углубляясь в сущность вопросов. Правильнее было бы дать общие мазки, характеристику главнейших этапов. Сплошной панегирик, нужна большая объективность”¹⁷. До учнів І. Линниченка треба додати інших вихованців НУ: рано померлого здібного візантиніста О. Ристенка, антикознавця та культуролога Є. Кагарова, згодом видатних культурологів, філософів та істориків П. Біциллі, Г. Флоровського, медієвіста В. Крусмана, учнів В. Лазурського — мовознавців П. Бузука та В. Лупанова, Л. Когана, випускника юрфаку НУ, історика та літературознавця Л. Меліксет-Бека, згодом одного з найвидатніших кавказознавців.

Є. Загорівський, А. Флоровський, О. Ристенко, П. Біциллі та В. Крусман згодом закріпились на посадах приват-доцентів та екстраординарних професорів НУ. Серед випускниць ОВЖК слід відзначити К. Флоровську¹⁸, яка наприкінці 1910-х рр. була обрана першою жінкою-викладачем ОВЖК та НУ, та літературознавця З. Бабайцеву — майбутнього доцента ОДУ ім. І. І. Мечникова. Для всіх цих осіб засідання ОБТ стали другою після НУ та ОВЖК школою наукової праці, де вони зазнали ще більшого педагогічного впливу своїх педагогів в НУ та ОВЖК І. Линниченко та В. Лазурського. До складу ОБТ в якості почесних та дійсних членів було обрано видатних позаодеських науковців, які здебільшого були товаришами І. Линниченка: трьох академіків РАН О. Лаппо-Данілевського, О. Веселовського, О. Шахматова, професорів М. Петрова, М. Владимирського-Буданова, В. Іконнікова,

О. Шварца, видатного соціолога М. Ковалевського, юриста та письменника А. Коні, історика церкви П. Пірлінга, видатного кримознавця, нумізмата О. Бертъе-Делагарда, колишнього учня І. Линниченко у Московському університеті, філософа та літературознавця М. Гершензона.

Другу велику групу серед членів ОБТ склали представники аристократично-купецької еліти Одеси (граф М. Толстой, Л. Куріс), педагоги, бібліотекарі, громадські діячі. Цих людей об'єднувало аматорство в науці. Але їх кошти, книжкові колекції, бібліотечний досвід принесли користь ОБТ. Серед цих осіб найбільшу активність проявили як доповідачі, диспутанти та організатори дружина В. Лазурського, Наталя Богомолець-Лазурська, колишня актриса трупи М. Кропивницького, близька подруга М. Заньковецької, бібліографи та краєзнавці Л. Чижиков та О. Де Рибас, український громадський діяч, юрист С. Шелухин та директор першої в Одесі школи з декількома україномовними предметами навчання Л. Ковальчук, видатний український громадський діяч і бібліограф М. Комаров. Л. Чижикова та О. Де Рибаса слід визнати найпомітнішими діячами ОБТ з числа його позауніверситетських членів. З ОБТ співробітничали й колишні вихованці професорів, що опинились за кордоном. Так, М. Слабченко надсилав статті І. Линниченко з діючої армії (!), учень В. Лазурського В. Ісакович надсилав рецензії про англійські книжкові новинки з Лондона.

Як і в будь-якому соціальному організмі іноді між лідерами ОБТ виникали розходження, зокрема, на ґрунті різного фахового та соціального статусу. Так, І. Линниченко згадував про гострий конфлікт між В. Лазурським та Л. Чижиковим. Останній висловив своє незадоволення друкарською помилкою, на що роздратований В. Лазурський вказав на низький рівень бібліографічних публікацій Л. Чижикова. Цей конфлікт ледве загасив І. Линниченко, який втім був на боці В. Лазурського. У своєму щоденнику професор залишив яскраву характеристику Л. Чижикова, що залишилась цілком невідомою (або проігнорованою) біографами “червоного бібліографа”. І. Линниченко вважав Л. Чижикова “персоной высококомической, уже по внешнему виду. Вид артиста, бритое широкое лицо, выше среднего роста, длинная верхняя губа, галстук всегда flooltaunt — артистический; картуз. Говорит медленно, не совсем внятно, что не мешает ему считать себя великим декламатором и прежде всего — первым в России библиографом. Шутка — ведь его библиография Сервантеса (или Данте) напечатана в Известиях Академии наук! После этого он совершенно возгордился, стал считать себя чуть ли не Академиком — по кафедре библиографии. По натуре с одной стороны он добродушен, с другой — преисполнен необыкновенным самомнением и крайне обидчив. Попробуйте усомниться в его библиографических познаниях или указать ему на дефект в слогe — наживете врага на всю жизнь”. Водночас, професор вважав Л. Чижикова корисною та дуже услужливою людиною, що розшукує книги, дарує їх та загалом вважає себе “на страже книжного дела”¹⁹. Корисність Л. Чижикова для поповнення книжкової колекції І. Линниченка засвідчують його листи до професора. І. Линниченко перебував у добрих взаєминах зі згаданими можновладцями та заможними меценатами. З іншого боку, у нього

склались досить натягнуті стосунки з більшістю згаданих колег з числа професорів НУ. Однак, привертає увагу, що членами ОБТ було обрано і деяких відвертих ворогів І. Линниченка — Є. Щепкіна, П. Казанського. Щоправда, діяльними членами вони себе так і не проявили.

В умовах “правизни” НУ та історико-філологічного товариства при ньому, переважання консервативних та клерикальних традицій у товаристві історії та старожитностей, ОБТ перетворилось на найбільш ліберальний осередок гуманітаристики в Одесі. Наприклад, для В. Лазурського, який попри свій магістерський ступінь, до 1917 р. залишався лише приват-доцентом НУ, діяльність в ОБТ була однією з найкращих віддушин.

ОБТ налагодило зв'язки з науковими та навчальними установами та бібліотеками Києва, Москви, Санкт-Петербурга, Нью-Йорком. В. Лазурський згадував, що “Сорокское общество исследователей Приднестровья просило Линниченко и Бертъе-Делагарда помочь им в разработке истории Приднестровья, по случаю 100-я присоединения Бессарабии с Россией. Я ездил в Сороки и читал лекцию о Перси Шелли. По приглашению Бессарабского общества естествоиспытателей я повторил эту лекцию в Кишиневе в пользу Школьного музея при этом обществе”²⁰. Низка діячів ОБТ в якості його членів відвідували археологічні з'їзди, працювали в архівах та бібліотеках. Про видання та діяльність товариства регулярно повідомляли бібліографічні видання РАН та “Библиографические известия” (Москва)²¹. Під час засідань ОБТ обговорювались питання, що виходили поза межі бібліографії: критерії поняття “видатний” та “місцевий” діяч, методика публікації листування видатних людей, методика виховання дітей у школі тощо. За перші 4 роки існування ОБТ на його засіданнях було виголошено 111 доповідей. Найпомітнішими акціями ОБТ була розробка анкети для “выяснения книжных богатств Одессы, Новороссийского края, Бессарабии и Крыма”, словника видатних діячів Новоросійського краю, заснування музею історії Одеси. Жодна з цих ініціатив не завершилась успіхом. ОБТ вдалося зібрати невелику власну бібліотеку (на початок 1918 р. вона складала 225 назв та 294 тома), проте не вдалося організувати для неї спеціальне приміщення.

Головним досягненням ОБТ слід вважати випуск “Известий” (протягом 1911-1916 рр. вийшло 5 томів (35 випусків)). Структура видання була максимально спрощеною і мало відрізнялась від більшості подібних видань: “Офіційний відділ” (протоколи загальних та спеціальних засідань, звіти, списки членів) та “Статті та рецензії” (серед них були короткі огляди, великі критичні замітки, спеціальні тематичні статті, археографічні та джерелознавчі статті), “Бібліографічні покажчики”, “Оголошення” (про різні наукові видання та ліберальні газети Російської імперії).

Аналіз змісту видання яскраво свідчить про не лише бібліографічний, але й історіографічний та загальноісторичний характер ОБТ. Варто виділити ґрунтовні рецензії та джерелознавчі статті М. Слабченка, гостро критичні рецензії та біоісторіографічні статті І. Линниченка, статтю Г. Флоровського “Из прошлого русской мысли”, статті П. Біцилли та А. Флоровського, присвячені давньоруському літописанню та Руській Правді. У статтях

В. Лазурського аналізувались нові тенденції розвитку літератури. Деякі статті С. Аваліані та Л. Меліксет-Бекова торкалися галузі мовознавства та етнографії народів Кавказу. Найбільш цінною етнографічною (водночас українознавчою) публікацією була стаття О. Смірнітського “К вопросу о вырождении вертепной драмы”. На сторінках видання були оприлюдненні такі цінні документи як рідкісний переклад книги Лао-Цзи “Про шлях чеснот”, уривок зі щоденника Шевирьова, невідома промова В. Григоровича церковнослов’янською мовою тощо. До мемуарного жанру відносились деякі замітки Л. Чижикова, О. Філіппової, І. Линниченка. На сторінках “Известий” з’явилась також низка цінних бібліографічних покажчиків: С. Аваліані — з історії селянського питання, з історії та побуту народів Кавказу, з історії та побуту Бессарабії; Л. Чижикова та В. Флоровського — з історії Одеси; Л. Чижикова — про діяльність Г. Сковороди; Л. Ковальчука — праць М. Комарова та робіт про нього, І. Замотайла — про даосизм. В одному з приватних листів І. Линниченко напівжартома намічав додаткове завдання для членів ОБТ: дослідження його численних псевдонімів²². Згадані бібліографічні праці не були позбавлені помилок, гадаємо тому, що деякі їх автори не були професійними бібліографами. Зокрема, покажчик С. Аваліані критикували у провідному московському виданні за занадто загальні рубрики, порушення задекларованого принципу розподілу бібліографічного матеріалу²³.

Деякі рецензії членів ОБТ торкалися питань географії (Г. Танфільєв), педагогіки (Д. Атлас, Н. Лазурська) та правознавства (І. Хмельницький, К. Кузнецов). Декілька виступів та заміток І. Линниченка, Д. Атлас та ін. були присвячені музеєзнавству. Досить велика частина дрібних статей цілком закономірно була доповненням до бібліографічних видань. Цінне значення для розвитку теорії бібліографії мали статті І. Линниченка “Задачи библиографии” та І. Дусинського “В ожидании давно назревшей реформы”.

За географічним спрямуванням публікації на сторінках “Известий” можна класифікувати на краєзнавчі (окрім згаданого покажчика найціннішою публікацією слід вважати статтю Л. Меліксет-Бека “К вопросу о местоположении древней Одессы”); сходознавчі (статті І. Замотайла, Д. Блюменфельда, О. Коцейовського); русистику (статті М. Слабченка, С. Стратієвської-Гросман, Л. Пападатто, С. Аваліані, А. Флоровського, В. Лазурського); з історії західноєвропейської літератури (В. Лазурський) та історії Західної Європи (К. Флоровська, П. Біціллі, В. Крусман). Краєзнавчі студії ОБТ особливо тішили одеських журналістів, які зауважували, що “большая заслуга ОБО — освещение истории Одессы. Былая “старая Одесса” — это любимая тема, к которой при каждом удобном случае обращаются руководители общества — Линниченко, Лазурский, Де-Рибас, Авалиани, Флоровский и др.”²⁴.

Зрештою, ОБТ перетворилось на провідний, фактично перший в історії міста, центр українознавства в Одесі, про що пізніше зауважив М. Слабченко²⁵. Попри непристойний за тоном випад російського автора Д. Бондаренка на адресу Т. Попової та В. Станко зі звинуваченням їх у фальсифікації історії на підставі того, що вони зарахували І. Линниченка до кола

вчених-українознавців²⁶, наголосимо, що у 1910 рр. це поняття усталилося не лише в українській літературі, але й у діяльності Російської Академії наук, яке всіляко сприяло розвитку цього напрямку гуманітаристики, застосовуючи саме таку назву²⁷. Безумовно, найвагомішу роль відіграв особистісний фактор: український патріотизм подружжя Лазурських, низки членів ОБТ (М. Комарова, В. Чехівського, П. Климовича, Л. Ковальчука, С. Шелухина, В. та Н. Лазурських, М. Гордієвського, М. Слабченка, П. Клепацького) та українознавче спрямування наукової діяльності І. Линниченка. Лазурські помістили в “Известиях” цілу низку дрібних рецензій на праці М. Комарова, збірники про Т. Шевченка тощо, просякнуті повагою до української культури, зокрема, театру. В. Лазурський зазначав, що “только в общении с местными любителями старины и книги ОБО может успешно работать для развития библиографии общерусской и в особенности южно-русской”²⁸. Найбільш відверто апологія української культури пролунала у некролозі М. Комарову, авторства одного з провідних одеських педагогів, власника гімназії, Л. Ковальчука³⁰. У доповідях та публікаціях була присутня тема Галичини (доповідь І. Линниченка про видання, присвячені історії Галичини, стаття М. Слабченка про звичай колеганства в Галичині). Українську складову діяльності ОБТ посилили зв’язки з Науковим товариством ім. Т. Шевченка (Львів), що відбувались передусім по лінії обміну виданнями. 25 квітня 1912 р. НТШ написало листа до ОБТ за підписом бібліотекаря Івана Кривецького, в якому висловило бажання налагодити обмін виданнями, пропонуючи “Хроніку НТШ” та “Матеріали до української бібліографії” у 3 тт.³¹ Звіти бібліотеки ОБТ та “Хроніка НТШ” засвідчують, що між товариствами дійсно було налагоджено обмін виданнями. До бібліотеки НТШ надходили “Известия ОБО”, які надсилав зав. бібліотекою товариства А. Флоровський. У 3 книзі 115 т. “Записок НТШ” (1913) В. Дорошенко зробив огляд I тому “Известий ОБО”, звернувши особливу увагу на українознавчі публікації. Водночас на засіданні ОБО 2 березня 1913 С. Шелухин виголосив доповідь про “Етнографічний збірник”, виданий НТШ у 1912, зупинившись на матеріалах, присвячених поховальним голосінням. Матеріали архіву І. Линниченка свідчать, що він отримував “Записки НТШ” з бібліотеки НУ. Однак Світова війна унеможливила подальший обмін виданнями.

В. Лазурський вважав, що “Известия” ОБО могли бы превратиться в более систематический и известный орган библиографии по литературе и истории. Несмотря на хаотичность и некоторую случайность своего содержания, “Известия” действительно удовлетворяли потребностям многих”. За приклад він наводив свого дядька, педагога з Глухова, І. С. Анрієвського, який був обраний у члени ОБТ. Він отримував “Известия” та писав, що знаходить там все, що йому потрібно³².

В “Известиях” друкувалась більша частина доповідей членів ОБТ. Однак деякі важливі праці, найпевніше з технічних причин, залишились на шпальтах одеської преси або в переказі журналістів, або, що значно цінніше, були надруковані у повному вигляді. Передусім, “не пощастило” доповідям періоду I Світової війни. Так, газети навели лише коротку ін-

формацію про виступ П. Клепацького про працю І. Розенфельда “Присоединение Малороссии к России”³³.

Нам вдалося вперше в історіографії виявити дві великих газетні статті І. Линниченка про М. Ковалевського та М. Владимирського-Буданова, що раніше він прочитав як меморіальні доповіді на засіданнях ОБТ. Перша стаття являла собою спогади про видатного історика, соціолога та громадського діяча. І. Линниченко з захопленням писав про вражаючу за розмахом діяльність М. Ковалевського, його поміркований лібералізм³⁴.

Характеризуючи видатного історика права, він, навпаки, більше зосередився на значенні його наукової діяльності. Зауважимо, що з огляду на кабінетність М. Владимирського-Буданова, про нього збереглося обмаль мемуарних свідчень. Тому особливо цінними є враження І. Линниченка про особисті риси київського професора. Він писав, що “знал его близко более 40 лет, горячо любил его как человека, восхищался им как ученым, преклонялся перед благородством, высокой и кристальной чистотой его души, широтою его ума, удивительно ясного и трезвого, умевшего всегда смотреть в корень вопроса”. Грунтовне вивчення найвидатніших праць вченого “Обзора истории русского права” та “Христоматии” І. Линниченко вважав обов’язковим для всіх своїх слухачів та слухачок.

Описуючи зовні сувору зовнішність професора, яка нагадувала йому князя Святослава, він зауважував, що насправді покійний відрізнявся великою толерантністю. По вівторках в його квартирі збиралися люди всіх таборів. Коли М. Владимирський-Буданов говорив, “тихий, точно заглушаемый длинными, склеившимися вниз усами, голос звучал всегда спокойным убеждением человека много думавшего, много знавшего. Он внимательно и вдумчиво слушал собеседника, никогда не прерывал его, а также вдумчиво и спокойно, медленно и ясно отвечал на запросы, и отвечал всегда оригинально, удивительно содержательно и умно”. За враженнями І. Линниченка, професор був нервовим та вразливим. У своєму блискучому стилі одеський професор завершив промову справжнім панегіриком померлому колезі: “мало таких людей у нас, каким был Михаил Флегонтович, людей без пятнышка на чистой душе, с такой любовью к человеку, с таким ясным и светлым умом, таким мощным талантом и такими обширными знаниями, и таким умением учить и такой способностью, без всякого старания, одной силой обаяния своей личности привлекать к себе сердца, но такие люди есть и от них остается в нашей жизни не только наследие их умственной работы, но и следы воздействия их чистой души на чужие сердца, а пока есть такие образцы высоконравственной чистоты, каким был почивший ученый человек, стоит еще жить, ибо есть вера, что не иссякнет наша Русь настоящими людьми”³⁵.

Таким чином, згадані доповіді/статті містять унікальні свідчення з одного боку про наукові зв’язки М. Ковалевського та М. Владимирського-Буданова, а з іншого — самого доповідача. Як видно, вони доповнюють уявлення, зокрема, про його педагогічну діяльність, суспільно-політичні погляди (зайвий раз засвідчують його приналежність до плеяди консервативних лібералів), пошану до ідеалів “чистої науки”. Цікавим моментом

є те, що якщо образ М. Владимирського-Буданова у статтях та листах І. Линниченка співпадає, то М. Ковалевського — ні. У листах одеський історик більш різко протиставляв київського вченого московському, як більш глибокого дослідника³⁶ (аналогічно простежуються розбіжності між “публіцистичним” та “епістолярним” образами П. Мілюкова авторства І. Линниченка).

Атмосферу засідань ОБТ та широту охоплених питань передає газетна замітка про доповідь І. Линниченка. Учасники засідання принагідно зацікавились у голови сучасними течіями в Московському художньому театрі. З властивим йому почуттям естетики та гумором, професор відповів, що в “Московском художественном театре прежде бросаются в глаза изумительный ансамбль, в то время как Малый театр — это театр ясно выраженных крупных индивидуальностей. В Московском художественном театре нет размаха. “Живой труп” в Одессе сходит как-то живее, чем в Москве”³⁷.

Згідно статуту ОБТ, його основними завданнями було видання праць, влаштування зборів з питань бібліографії, збирання матеріалів з біобібліографії, бібліографії, історії літератури, бібліотекознавства, книжкової справи, налагодження контактів з бібліотеками, музеями тощо. ОБТ фактично значно перевищувало обсяг роботи суто бібліографічного товариства. Максимально широке трактування поняття бібліографії відстоював І. Линниченко. У програмній промові “Задачи библиографии” він наголосив, що члени товариства мають не лише фіксувати та описувати книги, але й критикувати їх зміст³⁸. Фактично йшлося про історіографічні або наукознавчі завдання. До того ж голова товариства вважав за необхідне перетворити ОБТ на головний осередок для реалізації його ініціативи заснування в Одесі міського музею (у проектах статуту фігурувало також поняття “бібліографічний музей”), що вочевидь не відповідало змісту поняття “бібліографія”. У листах 1912 р. до М. Гершензона та В. Семевського, І. Линниченко наполягав на тому, що ОБТ фактично є “історико-літературним товариством”³⁹. У 1914 р. ОБТ привітало з ювілеєм ІФТ, зазначивши, що обидва товариства є спорідненими за своїми завданнями історичного та історико-літературного дослідження та мають значну кількість спільних членів⁴⁰.

Цю тенденцію зауважили й провідні бібліографи. Один з них, москвич Б. Боднарський у 1914 р. занотував, що “ОБО все более и более вводит свои труды в историко-литературное русло, становясь все менее и менее библиографическим. Такое направление может в недалеком будущем привести к тому, что Общество, к огорчению столь немногочисленных русских библиографов, и вовсе потеряет библиографическое лицо”⁴¹. З цим зауваженням повністю погоджувався В. Лазурський, дивлячись на проблему більше з соціального боку: “конечно, широкая публика не могла довольствоваться сухими библиографическими перечнями. Состав докладчиков и интересы членов делали то, что эти доклады были большей частью исторического и литературного характера”⁴². Однак ці зауваження не викликали занепокоєння І. Линниченка, а ще більше переконали його у доцільності свого курсу. У 1915 р. у листі до А. Коні він наголошував, що “библиографию я понимаю широко — не только как внешнее описание, но знакомство с ее

содержанием. Потому наше общество в действительности историко-литературное”⁴³. Загалом, І. Линниченко був задоволений розгортанням діяльності свого “дітища”. Академіку О. Шахматову він писав: “ОБО работает отлично, собираемся аккуратно, дебатирuem горячо, поминаем покойников”⁴⁴. Досягнення ОБТ визнали й журналісти, один з яких називав ОБТ “одним из немногих культурных оазисов нашего города”⁴⁵.

Деякі історики доклали максимальних зусиль, аби сконструювати образ І. Линниченка як правого професора, ототожнюючи його з відомими чорносотенцями-шовіністами А. Савенко та А. Стороженко⁴⁶. Однак історія ОБТ, зокрема, свідчить про спрощеність такого погляду. У листі до дружини академіка Ф. Корша І. Линниченко писав, що “мазепинцем меня часто ругают националисты” (нагадаємо нині забутий факт, що на початку ХХ ст. “націоналістами” в Російській імперії називали виключно російських шовіністів)⁴⁷. Частково ця фраза пояснюється завдяки повідомленню “Одесского листка” 1914 р. про цькування правою пресою “ОБТ” та персонально І. Линниченка⁴⁸.

Відгомін цих закидів були інші проблеми ОБТ з правою владою Одеси. М. Гершензону І. Линниченко писав, що у 1914 р. градоначальник заборонив доповідь про книгу М. Гершензона про декабристів. І. Линниченко добився дозволу у градоначальника, але доповідь відбулась у присутності чиновника⁴⁹. Н. Кондакову він писав про те, що “в ОБО много неприятностей. Находят, что слишком много членов, допускаем посторонних, доклады несогласные с уставом. На то мы и в Одессе, конкуренция”⁵⁰. У 1915 р. керівники ОБТ звернулись до Ради НУ з проханням піклуватися перед МНП про надання субсидії ОБТ. Вони повідомляли, що ОБТ користується за дозволом ректора безплатним приміщенням на Преображенській, але покриває витрати завдяки виключно членським внескам та жертвам членів. Щорічний бюджет ОБТ складав близько 1 тис. руб., однак видання “Известий” поглинало майже 3/4 всієї суми бюджету⁵¹. ОБТ так і не вдалося добитися відчутних державних субсидій. Незважаючи на статус однієї зі складових інфраструктури НУ, ОБТ діяло значною мірою автономно, як громадська організація.

Набравши на себе тягар у вигляді великої кількості досить різношерстних членів, не вирішивши фінансових питань, перебуваючи у стадії перманентної еволюції до загальногуманітарного чи історичного товариства, ОБТ рано чи пізно мало “заглохнути” чи розколотися. Зменшилась кількість засідань (у 1917 р. їх відбулось лише 6, які відвідували в середньому від 30 до 50 членів), припинили виходити “Известия” та надходити видання до бібліотеки ОБТ. Незмінним залишилась тільки непомірно велика кількість членів: на 1 січня 1918 р. їх номінально було 425⁵².

Сумні реалії життя І. Линниченка, а разом з тим і його бібліотеки, відбиває вірш, що склав професор у лютому 1917 р.:

Гляжу как безумный на хладную печь
И мыслю с тоскою, не книги ль мне жечь?
Полвека с любовью я их собирал,
Лелеял, лаская, и в виссон одевал,

Делил я с ними часто и радость и горе
И мыслей нашел в них безбрежное море,
Ужель в этом мире все дым и обман
И счастлив один хулиган — Пеликан.
А бедный ученый, чтоб жизнь сохранить
Друзей дорогих своих должен казнить?
Но знаю я в штабе сидит генерал
Он книгу, как я, любил, собирал,
Поэт, палеограф и археолог
Не верю, чтоб другу помочь он не мог⁵³.

Таким чином, голова ОБТ знову намагався закликати на допомогу владу, у даному разі відомого генерала Н. Маркса. В умовах кризи НУ, засідання все частіше відбувались на квартирі І. Линниченка. Політичні події вплинули не лише на долю членів ОБТ, але й на стосунки між ними. Між І. Линниченком та В. Лазурським виникли розбіжності у трактуванні шляху розвитку ОБТ: голова наполягав на збереженні суто наукового характеру товариства, секретар — за надання більшого громадського звучання. Незважаючи на заяви голови, він сам та більшість членів у своїх промовах так чи інакше згадували сумні реалії тогочасного життя. Так, І. Линниченко був неприємно вражений несподіваною для нього звісткою про вступ Л. Чижикова, члена Ради ОБТ, до Червоної гвардії. На думку професора, поведінка Л. Чижикова була зумовлена його схильністю до позування, акторства, необґрунтованих претензій на лідерство, крайнього самолюбства⁵⁴. Через декілька днів Л. Чижиков з'явився у квартирі І. Линниченка та спростував відомості про свій більшовизм. Хоча в даному разі чутка дійсно була неправдивою (як відомо, лідером Червоної гвардії був М. І. Чижиков), як показали подальші події, Л. Чижиков, на відміну від професора, дійсно обрав лінію на служіння новим господарям, за що й отримав від них певні привілеї, знову ж таки на відміну від несхильного до компромісів з власним сумлінням І. Линниченка. Погляди лідера ОБТ значно поправішали в бік російського великодержавництва. Єдиною помітною ініціативою товариства було звернення І. Линниченка від імені ОБТ до всіх громадян з проханням допомогти у збиранні історичних документів, які відносяться до подій після лютого перевороту 1917 року (комплектів газет, плакатів, брошур політичного змісту, письмових документів тощо), що з'явилося на шпальтах одеських газет у травні 1918. З остаточним від'їздом голови ОБТ до Криму у листопаді 1919 в історії ОБТ завершилась “епоха Линниченка”. Отже, бурхливі суспільно-політичні події 1917-1919 рр. загострили кризу ОБТ, але немає жодних підстав погодитись з думкою київського автора О. Нагірняка про “припинення існування ОБТ з початком революційних потрясінь 1917 р.”⁵⁵.

Архівні матеріали свідчать, що попри встановлення більшовицької влади, старим діячам ОБТ вдалося продовжити існування цієї установи й на початку 1920-х рр. До червня 1921 р. І. Линниченко офіційно вважався головою ОБТ, а фактичний голова О. Де Рибас — лише його товаришем. В. Лазурський залишався секретарем. 12 червня 1921 р., з ініціати-

ви 15 членів (В. Лазурського, О. Де Рибаса, Л. Гросмана, М. Слабченка, Б. Ляпунова та ін.), І. Линниченко був обраний почесним членом ОБТ за особливі послуги, які він надав товариству своєю матеріальною підтримкою та керівництвом⁵⁶. Про рішення своїх колег та учнів І. Линниченко дізнався з листа до нього В. Лазурського⁵⁷. На початку 1920-х рр. знову посилювалось українознавче спрямування ОБТ. Одне з засідань було присвячено 25-ти річчю з дня смерті М. Драгоманова.

Останні роки ОБТ простежуються за листами М. Слабченка та В. Лазурського до І. Линниченка. 27 травня 1921 р. М. Слабченко радісно повідомляв свого вчителя про те, що “ОБО открыто и отмечает свое 10-е, с чем и поздравляет своего председателя”⁵⁸. Однак у наступному році він згадував про те, що “Студенческое Библиографическое Общество работает так же бойко как прежнее при вас работало. Все остальные умерли”⁵⁹. 1 квітня 1923 р. він вже чітко зазначав, що ОБТ вже рік не працює⁶⁰. Ці факти співпадають з інформацією В. Лазурського, який згадував, що ОБТ проіснувало з деякими перервами до 1922 р.⁶¹ Підбиваючи підсумки історії ОБТ, В. Лазурський наголошував, що “...мы делали большое культурное дело, и сейчас в Одессе есть много лиц, которые с удовольствием вспоминают интересные заседания нашего общества”.

Однак формально ОБТ припинило своє існування лише 30 червня 1923 р. Про це свідчить протокол організаційних зборів колишніх членів ОБТ та ІФТ у справі організації нового наукового товариства. На зборах були присутні 16 осіб, серед яких виділялись В. Лазурський (голова ініціативної групи та головуєчий на зборах), Б. Ляпунов, М. Мандес, О. Де-Рибас, Ю. Оксман, Р. Волков, П. Бузук, А. Музичка, С. Рубінштейн, І. Троцький, М. Алексєєв, В. Селінов, П. Єршов та ін. З огляду на різний фах пристуніх не дивно, що вони запропонували аж 8 варіантів назв для нового товариства: Історико-філологічне, Гуманітарно-наукове, Літературно-етнографічне, Гуманітарно-бібліографічне, Неофілологічне. Найбільш оригінальними були три останні варіанти: Товариство народної психології, Історії та психології творчості, Вивчення літератури та мови. Показово, що лише в одному варіанті пропонувалося продовжити бібліографічну традицію, що, напевно, свідчить про остаточну еволюцію колишніх членів ОБТ в бік загальногуманітарних підходів. Балотуванням перевагою в 11 голосів переважив перший варіант назви. У програму нового ІФТ входили література, мова, бібліологія, психологія творчості та етнографія. Отже, фактично ОБТ пропонувалося ввійти в склад ІФТ. Це напевно відчули організатори і тому на наступному засіданні 7 липня 1923 р. В. Лазурський запропонував перейменувати товариство в “Одеське філологічне”, адже назва “історико-філологічне” занадто широке і не зовсім відповідає цілям та завданням нового товариства. Ю. Оксман повідомив про плани заснування при ОФТ самостійної Пушкінської комісії. На юридичне оформлення товариства В. Лазурський пожертвував 25 млн. руб. По стільки ж здали інші 16 вчених (серед них й М. Слабченко). У члени-засновники разом з В. Лазурським увійшли М. Слабченко, Б. Ляпунов, С. Рубінштейн, П. Бузук, П. Потапов, П. Єршов, О. Кіппен, О. Де-Рибас, С. Дложевський⁶².

Однак через поки що не з'ясовані причини ОФТ так і залишилось лише на папері як показовий приклад тяжіння одеських вчених до міждисциплінарного підходу.

Тому заснування 15 травня 1925 р. в Одесі Українського бібліографічного товариства формально не виглядало продовженням традицій ОБТ. Однак позаяк ядро УБТ склали колишні члени ОБТ (М. Слабченко, Є. Загоровський, М. Гордієвський, В. Лазурський), між товариствами зберіглася органічна спадкоємність. У 1925-1927 рр. посаду голови УБТ обіймав В. Лазурський⁶³. Наприкінці 1920-х рр. в УБТ відбулася зміна поколінь: на провідне місце вийшли молодші Б. Комаров, М. Слабченко, М. Гордієвський. Колишній член ОБТ, член УБТ та голова Одеського наукового товариства при ВУАН М. Гордієвський зробив чимало для налагодження контактів між цими товариствами. Наприкінці 1927 — першій половині 1928 р. головою правління ОБТ був М. Слабченко, а його заступником — Б. Комаров. Від жовтня 1928 р. до 1930 р. головою правління УБТ був Б. Комаров. Показово, що до складу керівників УБТ у 1928-1929 рр. серед старих членів ОБТ входив лише О. Де-Рибас. Як і ОБТ, великого значення УБТ надавало виданню часопису. Впродовж 1928-1930 рр. УБТ видало 4 випуски (3 книги) своїх “Записок”.

Значно менш задокументована та нетривала діяльність УБТ дає небагато можливостей для узагальнень і, отже, порівнянь з ОБТ. В ієрархії наукових одеських товариств 1920-х рр. УБТ поступається за своїм доробком Науковому товариству та Комісії краєзнавства. У 1927 р. М. Слабченко зазначав, що УБТ доведено майже до занепаду⁶⁴. Але ситуація видається більш складною. На користь періоду 1925-1927 рр. свідчить велика кількість доповідей — 58, натомість УБТ не видавало жодної наукової продукції. У 1928-1929 рр. УБТ пережило короткочасний видавничий розквіт, але й тоді не було знято проблеми малої чисельності членів (50 осіб) та бездіяльності великої частини з них⁶⁵. У 1928-29 рр. було прочитано лише 14 доповідей.

У 1925-1927 рр. УБТ продовжило традиції ОБТ щодо широкого трактування книгознавства як знання про книгу з будь-якої тематики. Про це свідчить тематика доповідей, присвячених не лише історичній та літературознавчій, але й математичній та правознавчій бібліографії. Наприкінці 1920-х, як і ОБТ, УБТ перетворилось фактично на історико-літературне товариство. На засіданнях УБТ за весь час його існування та на сторінках “Записок” опубліковано, прочитано та недруковано доповіді та статті як суто бібліографічного (близько 70 %), так і історіографічного літературознавчого та суто історичного змісту (здебільшого з історії журналістики)⁶⁶. Наприкінці 1920-х рр. УБТ планувало розширити напрямки діяльності та видавничу програму до 10. Деякі з цих напрямків були прямим продовженням планів ОБТ: біобібліографічний словник діячів Степової України, бібліографія підручників, художньої літератури⁶⁷.

У другій пол. 1920-х рр. УБТ значно розвинуло традиції ОБТ у популяризації української культури. Головну роль у цьому відіграли колишні члени ОБТ В. Лазурський, Н. Лазурська, М. Слабченко, М. Гордієвський та Б. Варнеке. Як голова УБТ В. Лазурський організував урочисті зібран-

ня, присвячені ювілеям І. Франка та С. Єфремова. Зокрема, він прочитав доповіді про загальне значення І. Франка, його діяльність як драматурга, біографію С. Єфремова. Разом з Н. Лазурською та сином Вадимом В. Лазурський прочитав вголос перед публікою одну з п'єс І. Франка⁶⁸. На інших зібраннях Б. Варнеке виголосив доповідь про книгу члена НТШ Д. Антоновича “300 років українського театру”, Е. Оксман — В. Біднова про А. Скальковського. Дуже багато УБТ зробило для дослідження діяльності свого духовного символу М. Комарова. У 1920-х рр. Б. Комаров разом з низкою українських одеських істориків та літературознавців упорядковував та опрацьовував матеріали архіву та бібліотеки батька, намагався видати деякі матеріали. У 1928 р. Б. Комаров підготував друге видання бібліографічного покажчика літературної діяльності М. Комарова. Окрім виступів на засіданнях УБТ, в одному з томів його записок Б. Комаров опублікував цінну бібліографічну працю присвячену розкриттю псевдонімів та криптонімів українських письменників за матеріалами архіву його батька⁶⁹.

Бібліографічна, а фактично загальногуманітарна діяльність УБТ, а з ним й традиції ОБТ, були перервані з початком репресій у 1930 р. УБТ слідчими “НКВД” було сфабриковано в українську буржуазну націоналістичну контрреволюційну організацію. Б. Комарова було визначено як головного лідера цієї організації (зауважимо, що попри її міфічність як чітко структурованої, політичної організації, не слід відкидати опозиційний до існуючої влади характер цього неформального гуртка, панування серед однодумців-українців українського патріотизму як бази для духовного та наукового єднання). Останнім відгоміним діяльності УБТ було надрукування у журналі “Шквал” статті М. Гордієвського “Бібліографічна справа на Україні”⁷⁰.

Отже, традиція діяльності в Одесі бібліографічних товариств розгорталась у низку фаз. На період роботи існування ОБТ (1911-1923) при НУ припала фаза становлення та одночасно розквіту цієї традиції. Діяльність ОБТ відбувалась у три основні етапи: 1) 1911-1916; 2) 1917-1919; 3) 1920-1923 рр. Після короткотривалого занепаду ця традиція відновила у другій половині 1920-х рр. у діяльності УБТ, в якій можна виділити два етапи: 1925-1927 та 1928-1930 рр. Немає підстав для проведення різкого поділу між діяльністю ОБТ та УБТ. За персональним складом, підходами до трактування своїх завдань, методами УБТ була прямим продовженням традицій ОБТ. Не випадково одним з провідних членів УБТ був М. Слабченко — учень головного засновника традиції бібліографічних товариств в Одесі професора І. Линниченка. Одеські бібліографічні товариства постають не лише як суто бібліографічні, але загальнонаукові, здебільшого загальногуманітарні центри. Найбільшим був внесок цих товариств в бібліографію, книгознавство, історіографію та літературознавство. Тематично найбільш відчутним є внесок товариств у становлення одеської україністики. Робота товариств була забезпечена передусім не підтримкою влади, а громадської ініціативи. Найвидатнішу роль у розгортанні товариств відіграли викладачі, студенти та аспіранти одеських вищих навчальних за-

кладів. Водночас, бібліографічні товариства дали приклад більш демократичного підходу до трактування поняття “наукове товариство”, охопивши більш значні групи населення, ніж ОТІС, ІФТ та низка інших товариств. Наприклад, у діяльності ОБТ отримали можливість проявити себе жінки. За громадським розмахом є найбільше підстав для проведення паралелі між діяльністю бібліографічних товариств та “Одесского славянського благодотворительного общества Св. Кирилла и Мефодия”.

Примітки

1. *Гуменюк М.* Бібліографічні товариства на Україні // *Наук.-інформ. бюл. арх. упр. УРСР.* — 1965. — № 2. — С. 44-49 ; *Корнійчук І. І.* Історія української бібліографії : дожовтневий період. — Харків, 1971. — С. 262-265 ; *Зленко Г. Д.* Одно из первых в России // *Сов. библиография.* — 1981. — № 4. — С. 53-54 ; *Смичок Л. М.* Одеське бібліографічне товариство // *Одесі-200 : тез. доп. міжнар. наук.-практ. конф.* — Одеса, 1994. — Ч. 2. — С. 113-114.
2. *Лука Алексеевич Чижиков, 1861-1924 : біобібліогр. покажч. / упоряд. та авт. вступ. ст. Зленко Г. Д.* — Одеса, 1993. — 27 с. ; *Мирошниченко В. А.* Деятельность И. А. Линниченко в Одесском библиографическом обществе : материалы к биографии // *Зап. іст. ф-ту ОДУ ім. І. І. Мечникова.* — 1999. — Вип. 9. — С. 179-184 ; *Подрезова М. А., Самодурова В. В.* Библиотекари Одесского (Новороссийского) университета — мировой науке // *Вісн. Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова. Сер. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство.* — 2008. — Т. 13, вип. 8. — С. 11-23 ; *Музичко О. Є.* Діяльність професора І. А. Линниченка (1857-1926) у сфері бібліофільства, бібліографії та бібліотекознавства // *Вісн. Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова. Сер. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство.* — 2008. — Т. 13, вип. 8. — С. 58-70.
3. *Изв. Одес. Библиогр. О-ва.* — 1911. — Т. 1. — С. 1-4.
4. *Державний архів Одеської області (ДАОО).* — Ф. 45. — Оп. 11. — Спр. 7. — Арк. 361.
5. *ДАОО.* — Ф. 45. — Оп. 11. — Спр. 7. — Арк. 104, 138, 173.
6. *Лазурский В.* История моей жизни. — Одесса, 1936. — Арк. 195.
7. *Лазурский В.* Письмо в редакцию // *Библиогр. изв.* — 1915. — № 3-4. — С. 208.
8. *Чижиков Л. А. Л. С. Мацеевич // Изв. Одес. Библиогр. О-ва.* — Т. 5, вып. 3-4. — С. 150-161.
9. *Одес. листок.* — 1915. — 5 апр.
10. *Хмельницкий И.* Памяти Л. А. Чижикова // *Известия.* — 1924. — 18 июня.
11. *Нагірняк О.* Нариси з історії українознавства у Наддніпрянській Україні, остання чверть XIX ст.—1917 р. — К. : ПП Сергійчук М. І. — 2007. — С. 551.
12. *Флоровский А.* Памяти проф. И. А. Линниченко // *Возрождение.* — Париж, 1926. — 29 июля.
13. *Российский государственный архив литературы и искусства (РГАЛИ).* — Ф. 80. — Оп. 1. — Д. 139. — Л. 58.
14. *Лазурский В.* История моей жизни. — Одесса, 1936. — Арк. 195-196.
15. *РГАЛИ.* — Ф. 305. — Оп. 1. — Спр. 488. — Арк. 15-16.
16. *Лазурский В.* Вказ. праця. — Арк. 196.
17. *Авалиани С.* [Рецензия] // *Изв. Одес. Библиогр. О-ва.* — 1914. — Т. 3, вып. 2. — С. 112. — Рец. на кн. : Мигулин П. И. Экономический рост русского государства за 300 лет.
18. *Флоровская К.* [Рецензия] // *Изв. Одес. Библиогр. О-ва.* — 1915. — Т. 4, вып. 1. — Рец. на кн. : Н. И. Карееву ученики и товарищи по научной работе. — СПб., 1914 ; *Флоровская К.* [Рецензия] // *Изв. Одес. Библиогр. О-ва.* — 1915. — Т. 4, вып. 1. — Рец. на кн. : Бемон Ш., Г. Моно. История Европы в средние века. — Пг., 1915.
19. *ДАОО.* — Ф. 153. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 34.
20. *Лазурский В.* Вказ. праця. — Арк. 195-196.
21. *Библиогр. изв.* — 1913. — № 1. — С. 83 ; *Библиогр. изв.* — 1913. — № 3. — С. 259 ; *Лазурский В.* [Рецензия] // *Изв. Одес. Библиогр. О-ва.* — 1914. — Т. 3, вып. 2. — С. 104-105. — Рец. на кн. : Обзорение трудов по славяноведению, издания РАН.

22. РГАЛИ. — Ф. 80. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 20.
23. *Серополко С.* [Рецензия] // Библиогр. изв. — 1913. — № 2. — С. 165-167. — Рец. на кн. : Авалиани С. Библиографический указатель литературы по истории крепостного права.
24. Деятельность библиографического общества // Одес. новости. — 1914. — 2 апр.
25. *Слабченко М.* Культурно-наукове життя Одеси в 1914-1924 роках // Україна. — 1925. — № 5. — С. 179.
26. *Бондаренко Д. Я.* Иван Андреевич Линниченко, 1857-1926 // Источник. Историк. История : сб. науч. работ. — СПб., 2001. — Вып. 1. — С. 125.
27. *Щербак С.* [Рецензия] // Библиогр. обозрение. — 1914. — № 3-4. — С. 477-536. — Рец. на кн. : Обозрение трудов по славяноведению. — СПб. : Изд-во РАН, 1914.
28. *Лазурская Н.* [Рецензия] // Изв. Одес. Библиогр. О-ва. — 1915. — Т. 4, вып. 2. — С. 107-108. — Рец. на кн. : Т. Г. Шевченко. Его жизнь и поэзия. — Одесса, 1914 ; *Ї ж.* Рец. на кн. : Вінок Шевченкові. — 1912 — С. 372-373 ; *Лазурский В.* [Рецензия] // Изв. Одес. Библиогр. О-ва. — 1913. — Т. 2, вып. 3. — С. 173-174. — Рец. на кн. : Павловський І. Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины 18 века. — 1912.
29. *Лазурский В.* [Рецензия] // Изв. Одес. Библиогр. О-ва. — 1912. — Т. 1, вып. 7. — С. 330. — Рец. на кн. : Комаров М. До Української драматургії. — Одеса, 1912.
30. Изв. Одес. Библиогр. О-ва при Императ. Новорос. ун-те. — 1913. — Т. 2, вып. 7. — С. 323-336.
31. ДАОО. — Ф. 45. — Оп. 4. — Спр. 2843. — Арк. 32.
32. *Лазурский В.* Вказ. праця. — Арк. 195-196.
33. Одес. листок. — 1916. — 17 нояб.
34. *Линниченко И. А.* Из моих воспоминаний // Одес. новости. — 1916. — 25 марта.
35. *Линниченко И. А.* Профессор М. В. Владимирский-Буданов, 1838-1916 // Одес. новости. — 1916. — 27 марта.
36. РГАЛИ. — Ф. 80. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 81.
37. *И. Ш.* О Московском художественном театре // Одес. новости. — 1911. — 17 нояб.
38. *Линниченко И. А.* Задачи библиографии // Изв. Одес. Библиогр. О-ва. — 1911. — Т. 1, вып. 1. — С. 1-17.
39. Архив РАН (Москва). — Ф. 489. — Оп. 3. — Спр. 425. — Арк. 77 ; Научно-исследовательский институт рукописей Российской государственной библиотеки. — Ф. 746. — К. 36. — Д. 32. — Л. 4.
40. ДАОО. — Ф. 45. — Оп. 4. — Спр. 2841. — Арк. 7.
41. Библиогр. изв. — 1914. — № 1-2. — С. 161.
42. *Лазурский В.* Вказ. праця. — Арк. 195-196.
43. Государственный архив Российской Федерации. — Ф. 564. — Оп. 1. — Д. 2366. — Л. 1-2.
44. Санкт-Петербургский филиал архива Российской академии наук (СПБ ФАРАН). — Ф. 134. — Оп. 3. — Д. 849 — Л. 103.
45. Одес. листок. — 1915. — 5 апр.
46. *Бондаренко Д. Я.* Вказ. праця. — С. 125-126.
47. РГБ. — Ф. 465. — К. 27. — Д. 69. — Л. 7. — 1915.
48. Донос на ОБТ в Русской речи // Одес. листок. — 1914. — 6 янв.
49. Научно-исследовательский институт рукописей Российской государственной библиотеки. — Ф. 746. — К. 36. — Д. 32. — Л. 7.
50. СПБ ФАРАН. — Ф. 113. — Оп. 3. — Спр. 223. — Арк. 23.
51. ДАОО. — Ф. 153. — Оп. 1. — Спр. 537. — Арк. 12.
52. ДАОО. — Ф. 45. — Оп. 4. — Спр. 2848. — Арк. 3.
53. РГАЛИ. — Ф. 80. — Оп. 1. — Спр. 139. — Л. 98-99.
54. ДАОО. — Ф. 153. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 34-35.
55. *Нагірняк О.* Вказ. праця. — С. 556
56. ДАОО. — Ф. 45. — Оп. 4. — Спр. 2851. — Арк. 14.
57. Державний архів при Раді міністрів АРК. — Ф. 538. — Оп. 1. — Спр. 86. — Арк. 109.
58. Там само. — Арк. 43.
59. Там само. — Арк. 39.
60. Там само. — Спр. 86. — Арк. 1.

61. *Лазурский В.* Вказ. праця. — Арк. 195-196.
62. ДАОО. — Ф. 45. — Оп. 4. — Спр. 2853.
63. *Б. К.* Українське бібліографічне товариство в Одесі // *Бібліологічні вісті.* — 1926. — № 1. — С. 77-78 ; *Б. К.* З життя “Українського бібліографічного товариства в Одесі” // *Бібліологічні вісті.* — 1925. — № 1-2. — С. 75-81.
64. Михайло Слабченко в епістолярній та мемуарній спадщині, 1882-1952 / упоряд. В. Заруба. — Дніпропетровськ, 2004. — С. 264.
65. Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — Одеса, 1929. — Ч. 2-3. — С. 135.
66. Доповіді М. Слабченка “М. Комаров як історик”, М. Винника “До історії одеської журналістики ХІХ ст.” ; Б. Комарова “Літературна спадщина після М. Комарова” ; Гордієвський М. Критичний огляд радянської ювілейної літератури про Песталоцці // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — 1928. — Ч. 1. — С. 17-29 ; *Варнеке О.* Українська періодична преса в Одесі 1917–1921 років // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — 1929. — Ч. 2-3. — С. 103–116 ; *Погребинський О.* Українська листівка-метелик у 1917-1919 роках // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — 1929. — Ч. 2-3. — С. 117-123 ; *Гордієвський М. М.* Пірогов і “Одесский Вестник” // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — 1930. — Ч. 4. — С. 3-22.
67. Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — 1929. — Ч. 2-3. — С. 134.
68. Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — 1928. — Ч. 1. — С. 61.
69. *Комаров Б.* Матеріали до словника псевдонімів та криптонімів українських авторів. Головним чином за рукописними матеріалами М. Комарова // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — 1928. — Ч. 1. — С. 5-16.
70. *Гордієвський М.* Бібліографічна справа на Україні // Шквал. — 1931. — № 6 (8 берез.). — С. 15.

А. Е. Музычко,

кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Щепкина, 12, г. Одесса, 65082, Украина

ОДЕССКИЕ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ОБЩЕСТВА В НАУЧНОЙ И ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ ПЕРВОЙ ТРЕТИ ХХ В.

Резюме

На основе многочисленных источников, отчасти еще не введенных в научный оборот, исследовано функционирование в Одессе с 1911 по 1930 гг. двух библиографических обществ: Одесского библиографического при Новороссийском университете и Украинского библиографического. Главное внимание уделено вкладу этих обществ в развитие исторических исследований, прослежена преемственность в их деятельности.

Ключевые слова: библиографические общества, Одесса, Новороссийский университет.

O. E. Muzychko,

PhD, assistant professor

Department of history of Ukraine of the
Odessa I. I. Mechnikov National University

**ODESSA BIBLIOGRAPHICAL SOCIETIES IN THE SCIENTIFIC AND
CIVIL LIFE AT THE FIRST THIRD OF THE XXTH CENTURY**

Summary

The article investigates the activities of the Odessa bibliographical society at Novorossiysky University and the Ukrainian bibliographical society in Odessa from 1911 to 1930 on the base of numerous historical sources. The main attention is paid to the contribution of these societies into development of historical researches considering the continuity of research traditions.

Key words: bibliographical society, Odessa, Novorossiysky University.